

YAYIN TANITIM/BOOK REVIEW

Bars, M.E. (2023), *Âşık Garip ile Şah Senem (inceleme-metin)*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 542 s., ISBN: 978-625-6939-38-7

Arş. Gör. Mehmet ÖZTÜRK*

Kastamonu Üniversitesi

mozturk@kastamonu.edu.tr

Destan devrinin bitip yerleşik hayata geçiş sürecinin hızlandığı dönemde ortaya çıkan halk hikâyeleri, Türk halk edebiyatı ürünleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Türklerde hikâye anlatma ve dinleme geleneği çok eskilere dayanıyor olsa da halk hikâyeleri ancak XV. asırdan itibaren âşıklar tarafından anlatılmaya başlanmıştır. Bu hikâyeler toplumda büyük ilgi görmüş, kısa sürede yayılma sahasını genişletmiştir. Türk dünyasında olduğu gibi Türk dünyasına komşu olan milletler arasında da sevilerek anlatılan hikâyelerin başında Âşık Garip ile Şah Senem gelmektedir. XVI-XVII. asırda teşekkül ettiği düşünülen hikâye, Âşık Garip ile Şah Senem isimli kahramanlar etrafında gelişmekte, bu iki âşığın kavuşma maceralarını anlatmaktadır. Âşık Garip ile Şah Senem hikâyesi sözlü geleneğin yanı sıra yazılı gelenekte de varlığını sürdürmüş, cönk ve mecmualarla Cumhuriyet devrine kadar gelmiştir. Bu dönemden sonra da pek çok yazar tarafından yeniden yazılmış, birçok kitabevi tarafından yeniden basılmıştır.

---

* ORCID: orcid.org/0000-0002-2199-4812.

Mehmet Emin Bars tarafından hazırlanan *Âşık Garip ile Şah Senem (İnceleme -Metin)* isimli eserde, altı farklı varyantın epizot ve şiirler bakımından mukayesesi yapılmış, hikâyelerin motifleri tespit edilmiş ve metinlere yer verilmiştir. Bu metinlerden üçü Anadolu sahasına diğer üçü ise Azerbaycan sahasına aittir. Anadolu sahasına ait metinler yazılı varyant, Azerbaycan sahasına ait metinler ise sözlü varyanttır. Anadolu sahasına ait yazılı varyantlar bugüne kadar yapılan çalışmalarda değerlendirilmemiştir. Bu üç varyant ilk defa Mehmet Emin Bars tarafından Arap harflerinden Latin harflerine aktarılmış, bu eserde incelenmiş ve edebiyat dünyasına kazandırılmıştır.

Eser, "Giriş", "Son Söz", "Sözlük", "Kaynakça", "Dizin" ve "Ekler" bölümlerinden başka "İnceleme" ve "Metinler" isimli iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın "Giriş" bölümünde hikâye ile ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilmiş, ardından hikâye ile ilgili temel meselelere değinilmiştir. Hikâye ile ilgili yapılan çalışmalar "Arap Harfli Yazma ve Matbu Eserler", "Kitaplar", "Tezler", "Makaleler" başlıkları altında tasnif edilmiş ve kronolojik olarak günümüze kadar getirilmiştir. Giriş bölümünde ele alınan diğer konu hikâye ile ilgili temel meselelerdir. Bu meseleleri "Hikâyenin Konusu ve Kaynağı", "Hikâyenin Teşekkürü", "Hikâyenin Teşekkür Zamanı ve Yeri" oluşturmaktadır. Yazar, hikâye ile ilgili temel meseleleri ortaya koyulan görüşler çerçevesinde değerlendirmiş, bu görüşlerden hareketle kendi sentezini oluşturmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünü "İnceleme" oluşturmaktadır. Bu bölüm sırasıyla "Metinlerin Genel Özellikleri", "Hikâyenin Olay Örgüsü", "Varyantların Olay Örgülerinin Karşılaştırılması", "Hikâyedeki Şiirler" ve "Hikâyenin Motifleri" alt başlıklarından meydana gelmiştir. "İnceleme" bölümünde tespit edilen altı farklı varyantın olay örgüsü bakımından mukayesesi yapılmıştır. Anadolu varyantlarının ilk defa bu eserde yayımlanması "İnceleme" bölümünün varlığını gerekli kılmıştır. İncelemeye tabi tutulan varyantların tamamı halk hikâyelerinin tipik özelliklerini taşımaktadır. Mukayesede kullanılan varyantların isimleri ve özellikleri "Metinlerin Genel Özellikleri" başlığı altında şu şekilde verilmiştir:

1. *Hazâ Dâstân-ı 'Âşık Garîb ve Şâh Senem*: Anadolu Türkçesiyle kaleme alınan el yazması eser, 34 varaktan oluşur. Harekesizdir. Dili dönemiyle alakalı olarak diğer metinlere göre daha ağırdır. İçerisinde Âşık Garip hikâyesine ait şiirlerin yanı sıra geçmiş dönem şairlerine ait şiirler ve darb-ı meseller bulunmaktadır. Eser 1735 senesinde istinsah edilmiştir.

2. *Masal-ı Âşık Garîb*: Anadolu sahasına ait el yazması bir eserdir. Harekesizdir. 111 varaktan oluşur. Varyant şiir bakımından oldukça zengindir. Ayrıca hikâyenin bütün motiflerini taşır. Eser 1843 senesinde istinsah edilmiştir.

3. *Hikâye-i 'Âşık Garîb*: Anadolu sahasına ait taşbaskı bir metindir. Harekelidir. 48 sayfadan oluşur. Çeşitli resimlerle süslenen hikâyenin içerisinde konuyla ilgili olmayan şiirlere de yer verilmiştir. Sayfaların kenarında çeşitli halk hikâyeleri bulunmaktadır. Varyant 1902 tarihlidir.

4. *Aşık Qarib-Şahsenem*: Azerbaycan sahasına ait sözlü bir varyanttır. Borçalı Âşık Aslan Kosalı tarafından anlatılmıştır.

5. *Âşığ Ğerib*: Azerbaycan sahasına ait sözlü bir varyanttır. Ali Kafkasyalı tarafından hazırlanan antolojinin içerisinde bulunmaktadır.

6. *Âşık Garip ve Şahsenem Hikâyesi*: Güney Azerbaycan sahasına ait sözlü bir varyanttır. Âşık Muhammedali Mahmudi tarafından anlatılmıştır. Varyantta ayrıca Mikayil Azaflı, Alesker, Sulduz Deyirmançioğlu gibi âşıkların şiirlerine yer verilmiştir (Bars, 2023, s. 40-41).

İnceleme bölümünün ikinci alt başlığı “Hikâyenin Olay Örgüsü” adını taşımaktadır. Burada incelenen varyantların olay örgüsü çıkartılmıştır. Ardından “Varyantların Olay Örgülerinin Karşılaştırılması” başlığı altında varyantların epizot yönünden mukayesesi yapılmıştır. Yazar incelemeye tabi tuttuğu metinlerden hareketle Âşık Garip hikâyesinin epizotlarını şu şekilde tespit etmiştir:

1. Kahramanın Doğduğu Yer ve Ailesi
2. Kahramanın Baba Mirasını Bitirmesi ve İş Araması
3. Kahramanın Âşık Olması

4. Kahramanın Tebriz’de/Tiflis’te Tanınması
5. Kahramanın İlk Gurbete Çıkması: Tiflis’e Gitme
6. Kahramanın Sevgiliyle İlk Görüşmesi
7. Kahramanın İkinci Kez Gurbete Çıkması: Halep’e Gitme
8. Kahramanın Halep’te Tanınması
9. Kahramanın Âşıklar Tarafından Kiskanılması
10. Kahramanın Ölüm Haberinin Getirilmesi
11. Sevgilinin Başkasıyla Evlendirilmek İstenmesi
12. Kahramanın Durumdan Haberdar Edilmesi
13. Kahramanın Sevgilinin Memleketine Dönmesi
14. Kahramanın Gerçek Kimliğini Saklaması
15. Kahramanın Bozulan Düzeni Yeniden Kurması
16. Kahramanın Sevgiliye Kavuşması: Mutlu Son

İnceleme bölümünün diğer alt başlığını “Hikâyedeki Şiirler” oluşturmaktadır. Bu başlık altında hikâyelerde yer alan şiirler değerlendirilmiştir. Bunu yaparken epizot sırası takip edilmiştir. Hikâyelerde yer alan şiirlerin birçoğunun küçük farklılıklarla diğer varyantlarda mevcut olduğu, bazılarının ise sadece bir varyantta geçtiği; şiirlerin büyük bir kısmının ana kahraman Âşık Garip tarafından söylendiği; 7’li, 8’li ve 15’li hece ölçüsüyle söylenmiş şiirlerin yanı sıra aruz kalıbıyla söylenmiş şiirlerin de var olduğu burada tespit edilen hususlardan bazıları olmuştur.

İnceleme bölümünün son alt başlığını “Hikâyenin Motifleri” oluşturmaktadır. Burada önce motif kavramı açıklanmış, ardından Âşık Garip hikâyesinde yer alan motifler hem gelenek hem de hikâye içerisindeki işlevleriyle beraber değerlendirilmiştir. Hikâye bu motifler üzerine bina edilmiş, motifler de hikâyeyi şekillendirmiştir. Hikâyede tespit edilerek incelenen motifler şunlardır: “Kahramanın Âşık Olması: Rüyada Erenlerden Bade İçme”, “Kahramanın Ayrılıkla Sınanması: Gurbete Çıkma”, “Kahramanın Ölümünün Delili: Kanlı Gömlek”, “Kahramanın Kutsal/Olağanüstü Yardımcısı: Hızır/Hz. Ali”, “Kahramanın Kanadı: Hızır’ın/Hz. Ali’nin Uçan Boz Atı/Düldülü”, “Görmeyen

Gözlerin Şifası: Mukaddes Toprak”, “Formülistik Sayılar: Üç, Yedi, Kırk”.

Eserin ikinci bölümünü “Metinler” teşkil etmektedir. Bu kısımda tespit edilip değerlendirilen varyantların metinleri bulunur. Arap harflerinden Latin harflerine aktarılan metinlerde transkripsiyon alfabesi kullanılmamış, dönemin dil özellikleri dikkate alınmıştır. Ayrıca metin içerisinde önem arz eden noktalar dipnotta belirtilmiştir. Yazar çalışmada ulaştığı sonuçları “Son Söz” başlığı altında değerlendirmiştir. “Sözlük” bölümünde hem Türkiye Türkçesi Metinleri Sözlüğü hem de Azerbaycan Türkçesi Metinleri Sözlüğü bulunmaktadır. Böylelikle okuyucunun metni okuyup anlamlandırma noktasında yaşayabileceği problemlerin önüne geçilmiştir. Eser, “Kaynakça”, “Dizin” ve bunların ardından gelen “Ekler” bölümüyle nihayete erdirilir. “Dizin” bölümünde özel isimlere, yer isimlerine, çeşitli motif ve kavramlara yer verilmiştir. “Ekler” bölümünde ise hikâyenin Anadolu varyantlarının tipki basımından örnekler mevcuttur.

Tanıtmı yapılan eser, Âşık Garip hikâyesi üzerine kaleme alınan son çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Öncesinde ise bu hikâyeye üzerine hazırlanmış pek çok çalışma mevcuttur. Mehmet Emin Bars’ın çalışmasını bu çalışmalardan ayıran bir diğer nokta hikâyede yer alan motiflerin kültürel arka plan ile birlikte sunulmuş olmasıdır. Böylece hikâyenin ve hikâyede yer alan motiflerin diğer anlatı türleri olan bağını kurmak daha kolay bir hale gelmiştir.

Sonuç olarak Mehmet Emin Bars tarafından hazırlanan eseri diğer çalışmalardan farklı kılan özelliklerin başında Anadolu sahasına ait üç varyantın ilk defa bu çalışmada değerlendirilmesi gelmektedir. Azerbaycan sahasına ait olan üç sözlü varyant da birtakım yerel hususiyetlerle zenginleştirilmiş, bunların haricinde genel yapısını korumuştur. Üç varyantta da sözlü geleneğin izlerini görmek mümkündür. Bu üç sözlü varyantın dili sade ve anlaşılır bir halk dilidir. Tüm varyantları epizotlar ve şiirler bakımından incelemeye tabi tutan Bars, detaylı bir çözümleme gerçekleştirmiştir. Böylelikle hikâyenin yayılma sahasından kaynaklanan benzerlik ve farklılıklar görülebilmektedir. Eserin en kıymetli yönlerinden birisi de hikâyede yer alan motiflerin

değerlendirildiği bölümdür. Motiflerin önce kültürel arka planı ve gelenek içerisindeki işlevleri açıklanmış, ardından hikâyeye yansımaları tahlil edilmiştir. Böylece Âşık Garip ile Şah Senem hikâyesinde yer alan motiflerin ne şekilde ve hangi fonksiyonla hikâyeye girdiği tespit edilmiştir. Derin bir analiz ve sentez süzgecinden geçen eser, Âşık Garip ile Şah Senem hikâyesi üzerine gerçekleştirilen çalışmalara yeni bir soluk getirmiştir.

Kaynakça

Bars, M. E. (2023). *Âşık Garip ile Şah Senem (inceleme-metin)*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.